

* (۵) آیه شریفه:

«وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ»^۱

ترجمه:

«و اموال یکدیگر را بباطل و ناحق در میان خود نخورید. و برای خوردن بخشی از اموال مردم به گناه، قسمتی از آن را به عنوان رشوه به قضات ندهید، در حالی که می دانید این کار، گناه است.»

توضیح:

«تُدْلُوا» از باب افعال (ادلاء) است و از ریشه «دلی» (یا «دلو») به معنای پایین فرستادن است (هم در مصدر ثلاثی مجرد و هم در باب افعال، ظاهراً معنی یکی است).^۲
در آیه دیگری از قرآن تعبیر «فادلی دلوه»^۳ به همین صورت به کار رفته است و در مجموع هر گونه القاء سخن یا فعلی در ادلاء می گویند.^۴

ما می گوئیم:

۱. ابن عاشور ذیل تفسیر این آیه می نویسد:

«وَأَمَّا إِرْشَاءُ الْحُكَّامِ فَقَدْ كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْذُلُونَ الرِّشَاءَ لِلْحُكَّامِ، وَلَمَّا تَنَافَرَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ عُلَاقَةَ إِلَى هَرَمِ بْنِ قُطَيْبَةَ الْفَزَارِيِّ بَدَلَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ إِنْ حَكَمَ لَهُ بِالتَّفْضِيلِ عَلَى الْآخَرِ فَلَمْ يَقْضِ لَوَاحِدٍ مِنْهُمَا بَلْ قَضَى بَيْنَهُمَا بِأَنْهُمَا كَرُكْبَتِي الْبَعِيرِ الْأُدْرَمِ الْفَحْلِ تَسْتَوِيَانِ فِي الْوُقُوعِ عَلَى الْأَرْضِ فَقَالَ الْأَعْشَى فِي ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ: حَكَمْتُمُوهُ فَقَضَى بَيْنَكُم ... أَزْهَرُ مِثْلُ الْقَمَرِ الْبَاهِرِ لَأ يَقْبَلُ الرِّشْوَةَ فِي حُكْمِهِ... وَكَأَيُّهَا الْغَابِرُ الْخَاسِرُ

وَيُقَالُ إِنْ أَوَّلَ مَنْ ارْتَشَى مِنْ حُكَّامِ الْجَاهِلِيَّةِ هُوَ ضَمْرَةٌ بِنُ ضَمْرَةِ النَّهْشَلِيِّ بِمِائَةِ مِنَ الْإِبِلِ دَفَعَهَا إِلَيْهِ عَبَادُ بْنُ أَنْفِ الْكَلْبِ فِي مُنَافَرَةٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَعْبَدِ بْنِ نَضْلَةَ الْفَقْعَسِيِّ لِيُنْفِرَهُ عَلَيْهِ فَفَعَلَ، وَيُقَالُ إِنْ أَوَّلَ مَنْ ارْتَشَى فِي الْإِسْلَامِ يَرْفَأُ غُلَامٌ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رِشَاءَ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ لِيُقَدِّمَهُ فِي الْإِذْنِ بِالذُّخُولِ إِلَى عُمَرَ لَأَنَّ يَرْفَأُ لَمَّا كَانَ هُوَ الْوَاسِطَةَ فِي الْإِذْنِ لِلنَّاسِ وَكَانَ الْحَقُّ فِي التَّقْدِيمِ

۱. بقره، آیه ۱۸۸

۲. التحقيق في كلمات القرآن، ج ۳، ص ۲۳۹

۳. سوره يوسف، آیه ۱۹

۴. تفسير كبير، ج ۵، ص ۲۸۰

فِي الْإِذْنِ لِلأَسْبَقِ، إِذْ لَمْ يَكُنْ مُضْطَرًّا غَيْرُهُ إِلَى التَّقْدِيمِ كَانَ تَقْدِيمُ غَيْرِ الأَسْبَقِ اعْتِدَاءً عَلَى حَقِّ الأَسْبَقِ فَكَانَ جَوْرًا وَكَانَ بَذْلُ المَالِ لِأَجْلِ تَحْصِيلِهِ إِرْشَاءً وَلَا أَحْسَبُ هَذَا إِلاَّ مِنْ أَكاذِيبِ أَصْحَابِ الأَهْوَاءِ لِلْغَضِّ مِنْ عَدَالَةِ بَعْضِ الصَّحَابَةِ فَإِنْ صَحَّ وَلَا إِخَالَهُ: فَالْمُغْيِرَةُ لَمْ يَرَ فِي ذَلِكَ بَأْسًا لِأَنَّ الضَّرَّ اللَّاحِقَ بِالْغَيْرِ غَيْرُ مُعْتَدٍّ بِهِ، أَوْ لَعَلَّهُ رَأَاهُ إِحْسَانًا وَلَمْ يَقْصِدِ التَّقْدِيمَ فَفَعَلَهُ يَرْفَأُ إِكْرَامًا لَهُ لِأَجْلِ نُوَالِهِ، أَمَّا يَرْفَأُ فَلَعَلَّهُ لَمْ يَهْتَدِ إِلَى دَقِيقِ هَذَا الْحُكْمِ»^۱

روشن است که تلاش وی برای تصحیح عمل هر صحابه تا چه اندازه سست است.

۲. برخی از مفسرین آیه را صریحاً در رشوه معنی کرده‌اند و آن را در پیوند با عبارت قبلی آیه تفسیر کرده‌اند:

«والتَّقْدِيرُ: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ، وَلَا تَذُلُّوا إِلَى الْحُكَّامِ، أَيْ لَا تُرْشُوها إِلَيْهِمْ لِتَأْكُلُوا طَائِفَةً مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ، وَفِي تَشْبِيهِ الرِّشْوَةِ بِالْإِذْلَاءِ وَجِهَانِ أَحَدُهُمَا: أَنَّ الرِّشْوَةَ رِشَاءُ الْحَاجَةِ، فَكَمَا أَنَّ الدَّلْوَ الْمَمْلُوءَةَ مِنَ المَاءِ يَصِلُ مِنَ البَعِيدِ إِلَى القَرِيبِ بِوِاسِطَةِ الرِّشَاءِ فَالْمَقْصُودُ البَعِيدُ يَصِيرُ قَرِيبًا بِسَبَبِ الرِّشْوَةِ وَالثَّانِي: أَنَّ الْحَاكِمَ بِسَبَبِ أَخْذِ الرِّشْوَةِ يَمْضِي فِي ذَلِكَ الْحُكْمِ مِنْ غَيْرِ تَثَبُّتِ كَمْضِيِّ الدَّلْوِ فِي الإِرْسَالِ»^۲

[ارشاء الحاجة: ريسمان حاجت]

۳. مفسرین درباره این آیه ۵ تفسیر را ارائه کرده‌اند:

یک) مراد آن است که اموال خود را به حکام ندهید، تا اموالی که نزد شما ودیعه است و ودیعه گذار برای سخن خود بی‌بینه ندارد را بخورید.

دو) مراد آیه اموال ایتامی است که نزد اوصیاء آنها بوده است که بخشی از آن را به قاضی می‌داده‌اند تا بقیه آن دست وصی بماند.

سه) مراد از حکام در آیه، شاهدین دروغین است.

چهار) مراد از «ادلاء»، قسم خوردن برای از بین بردن حق است.

پنج) مراد رشوه دادن است.

وی همین قول آخر را می‌پسندد ولی بعید نمی‌داند که این آیه همه موارد را شامل شود.^۳

۱. التحرير و التنوير، ج ۲، ص ۱۹۱

۲. تفسير كبير، ج ۵، ص ۲۸۰

۳. همان؛ ايضاً ن ك: مجمع البيان، ج ۲، ص ۵۰۷

۴. در تفاسیر، درباره شأن نزول این آیه دو گونه سخن به میان آمده است:

(الف)

«روی: «أنَّ عبدان الحضرمي ادعى على امرئ القيس الكندي قطعة أرض، ولم يكن له بيعة، فحكم رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بأن يحلف امرئ القيس فهم به، فقرأ عليه السلام: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا فَارْتَدِعَ عَنِ الْيَمِينِ وَسَلَّمَ الْأَرْضَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ، فَفَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ»^۱»

(ب)

«نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي امْرِئِ الْقَيْسِ بْنِ عَبَسِ الْكِنْدِيِّ ادَّعَى عَلَيْهِ رِبْعَةَ بَنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيِّ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْحَضْرَمِيِّ: «أَلَا كَ بَيْعَةٌ؟» قَالَ: لَا، قَالَ: «فَلَاكَ يَمِينُهُ»، فَأَنْطَلَقَ لِيَحْلِفَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «[أَمَا إِنْ حَلَفَ عَلَى مَالِكَ] لِيَأْكُلَهُ ظُلْمًا لِيَلْقِينَ اللَّهَ وَهُوَ عَنْهُ مُعْرَضٌ»^۲

۵. این دو نقل هر دو ناظر به روایتی است که اهل سنت از پیامبر(ص) نقل کرده اند:

«جَاءَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمُوتٍ وَرَجُلٌ مِنْ كِنْدَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْحَضْرَمِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ هَذَا قَدْ غَلَبَنِي عَلَى أَرْضٍ لِي كَانَتْ لِأَبِي. فَقَالَ الْكِنْدِيُّ: هِيَ أَرْضِي أَزْرَعُهَا لَيْسَ لَكَ فِيهَا حَقٌّ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْحَضْرَمِيِّ: أَلَا كَ عَلَيْهِ بَيْعَةٌ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَلَاكَ يَمِينُهُ. قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ الرَّجُلَ فَاجِرٌ لَا يُبَالِي عَلَى مَا حَلَفَ عَلَيْهِ، وَلَيْسَ يَتَوَرَّعُ مِنْ شَيْءٍ. فَقَالَ: لَيْسَ لَكَ مِنْهُ إِلَّا ذَلِكَ. فَأَنْطَلَقَ لِيَحْلِفَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَدْبَرَ: أَمَا لَيْتَ حَلَفَ عَلَى مَالِهِ لِيَأْكُلَهُ ظُلْمًا، لِيَلْقِينَ اللَّهَ، وَهُوَ عَنْهُ مُعْرَضٌ»^۳

۶. روشن است که هیچ کدام از این دو نقل، مشعر به رشوه نیست و به «اکل مال بالباطل» ناظر است.

۷. مرحوم خوئی درباره دلالت این آیه بر حرمت رشوه اشکال و جوابی را مطرح می کند:

«لا يقال: ان الآية انما نزلت في خصوص اموال اليتامي والوديعة والمال المتنازع فيه، وقد نهى الله تعالى فيها عن اعطاء مقدار من تلك الاموال للقضاة والحكام لاكل البقية بالاثم والعدوان، وعلى هذا فهي اجنبية عن الرشوة. فانه يقال: نعم قد فسرت الآية الشريفة بكل واحدة من الامور المذكورة، الا أن هذه التفاسير من قبيل بيان المصداق والقرآن لا يختص بطائفة ولا

۱. زیادة التفاسیر، ج ۱، ص ۳۱۱

۲. تفسیر البغوی احیاء التراث، ج ۱، ص ۲۳۳

۳. همان، پاورقی.

بمصدق بل یجری کجری الشمس والقمر، كما دلت علیه جملة من الروایات، وقد ذکرناها فی مقدمة التفسیر، علی أن فی مجمع البحرین عن الصحاح: ان قوله تعالی: وتدلوا بها الی الحکام، یعنی الرشوة^۱

۸. ایشان در ادامه به اشکال و جواب دیگری اشاره می کنند:

« وقد یتوهم ان الایة لیست لها تعرض لحکم الرشوة، فان قوله تعالی: وتدلوا بها الی الحکام، ظاهر فی ان المحرم هو الادلاء باموال الناس الی الحکام لیستعین بهؤلاء علی اکل فریق آخر من اموال الناس بالاثم، ومن المعلوم ان الرشوة هی ما یعطیها الراشی من مال نفسه لابطال حق أو احقاق باطل. وفيه اولاً: ان الرشوة فی العرف واللغة اعم من ذلك كما تقدم، فلاوجه للتخصیص بقسم خاص. وثانیاً: انه لا ظهور فی الایة المبارکة فی کون المدفوع الی الحکام مال الغیر بل هی اعم من ذلك، أو ظاهرة فی کون المدفوع مال المعطى.»^۲

۹. درباره آیه شریفه علاوه بر این احتمال (که «تدلوا»، معطوف به «تأکلوا» باشد و لذا از قبیل ذکر خاص بعد از عام شود)، احتمال داده شده است که:

« كما یحتمل أن یكون معطوفا علی «الباطل» عطفا تفسیریاً و مدخولاً للباء فیصرف الجملة الأولى عن إطلاقها، و کیف كان فالمدلول المطابق للآیة حرمة الإرشاء و یستلزم حرمة الرشوة قهراً، فتدبر.»^۳

[یعنی لاتأکلوا اموالکم بینکم بالباطل «که به این معنی است که» بأن تدلوا الی الحکام. در این صورت آیه معنای عام ندارد بلکه فقط مربوط به اکل مالی است از ناحیه رشاء است]

۱۰. درباره آیه احتمال دیگری هم مطرح است که برخی از بزرگان آن را رد کرده اند:

«و بذلک یدفع ما احتمله بعض من إرادة إعطاء جمیع المال المتنازع فیہ للحاکم لیردّ بعضه إلی المعطى.»^۴

[«بذلک» اشاره است به اینکه معنای «ادلاء» از دلو و رشاء (ریسمان) گرفته شده است و آیه ناظر به رشوه است]

۱۱. استدلال دراسات در رد احتمال سوم تمام نیست ولی اگر هم این احتمال درست باشد، تنها یکی از مصادیق آیه شریفه است.

۱. مصباح الفقاهة، ج ۱، ص ۴۱۶

۲. همان، ص ۴۱۷

۳. دراسات، ج ۳، ص ۱۵۳

۴. همان، ص ۱۵۴

«سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُوكَ فَاْحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاْحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»^۱

ترجمه:

«آنها با دقت به سخنان تو گوش می دهند تا دستاویزی پیدا کنند و آن را تکذیب نمایند؛ و بسیار مال حرام می خورند؛ ولی اگر نزد تو آمدند، در میان آنان داوری کن، یا اگر صلاح دانستی از آنان صرف نظر کن. و اگر از آنان صرف نظر کنی، به تو هیچ زیانی نمی رسانند؛ و اگر داوری کنی، با عدالت در میان آنها داوری کن، که خدا عدالت پیشگان را دوست دارد.»

ما می گوئیم:

۱. مفسرین از مصادیق اکل سحت، «اخذ رشوه» را مطرح کرده اند:

«قَالَ الْحَسَنُ كَانَ الْحَاكِمُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذَا أَتَاهُ مَنْ كَانَ مُبْطِلًا فِي دَعْوَاهُ بِرِشْوَةٍ سَمِعَ كَلَامَهُ وَلَا يَلْتَفِتُ إِلَى خَصْمِهِ، فَكَانَ يَسْمَعُ الْكُذْبَ وَيَأْكُلُ السُّحْتَ. الثَّانِي: قَالَ بَعْضُهُمْ: كَانَ فَقْرًاؤُهُمْ يَأْخُذُونَ مِنْ أَعْنِيَائِهِمْ مَالًا لِيُقِيمُوا عَلَى مَا هُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْيَهُودِيَّةِ، فَالْفُقَرَاءُ كَانُوا يَسْمَعُونَ أَكَاذِيبَ الْأَعْنِيَاءِ وَيَأْكُلُونَ السُّحْتَ الَّذِي يَأْخُذُونَهُ مِنْهُمْ. الثَّلَاثُ: سَمَاعُونَ لِلْأَكَاذِيبِ الَّتِي كَانُوا يَنْسُبُونَهَا إِلَى التَّوْرَةِ، أَكَّالُونَ لِلرِّبَا لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا»^۲

«وروی عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم أن السحت هو الرشوة فی الحکم وهو المروی عن ابن مسعود، والحسن. وقیل: السحت هو الرشوة فی الحکم، ومهر البغی، وكسب الحجام، وعسیب الفحل، وثمان الكلب، وثمان الخمر، وثمان المیة، وحلوان الكاهن، والاستجعال فی المعصیة، عن علی علیه السلام»^۳

۲. در روایتی از ائمه علیه السلام رشوه را مصداق سحت برنمی شمارد و آن را «کفر بالله العظیم» معرفی می کند.

«عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْجَامُورَانِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع السُّحْتُ أَنْوَاعٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا كَسْبُ الْحَجَّامِ إِذَا شَارَطَ وَ أَجْرُ الزَّانِيَةِ وَ تَمَنُّ الْحَمْرِ فَأَمَّا الرِّشَاءُ فِي الْحُكْمِ فَهِيَ الْكُفْرُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ.»^۴

۱. سوره مائده، آیه ۴۲

۲. تفسیر کبیر، ج ۱۱، ص ۳۶۱

۳. مجمع البیان فی تفسیر القرآن - ط مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ج ۳، ص ۳۳۸

۴. الکافی - ط الاسلامیة، ج ۵، ص ۱۲۷؛ ایضاً: از امام باقر (ع) ج ۵، ص ۱۲۶

ولی در عین حال برخی نیز رشوه را «سحت» برمی‌شمارد:

«محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد عن محمد بن سنان عن ابن مسکان عن یزید بن فرقد

عن أبي عبد الله عليه السلام قال، سألته عن السحت؟ فقال، الرشأ فی الحکم.»^۱

۳. مرحوم مجلسی در بحارالانوار آیات ۶۲ و ۶۳ سوره مائده را هم به عنوان ادله تحریم رشوه ذکر می‌کند. در این آیات، دلالتی روشن بر رشوه وجود ندارد و ظاهراً مراد ایشان به سبب لفظ سحت است که در جای دیگر منطبق بر رشوه شده است.

۴. اما این اشکال بر ایشان وارد است که در این صورت آیه دلالت مستقل بر حرمت رشوه ندارد، بلکه باید در جای خود ثابت کرد که رشوه سحت است تا این دلیل حرمت آن را ثابت کند.

اللهم الا ان يقال: سحت به معنای چیزی است که عرفاً پست و زشت و قبیح است و چون رشوه چنین حکمی در نظر عرف دارد، مشمول آیه شریفه است.

۱. تفسیر نور الثقلین، ج ۱، ص ۶۳۳